

RESEARCH ARTICLE

What is more important in translation: equimetry or impression?

Zuhriddin Isomiddinov

Candidate of Philological Sciences, Honored Cultural Worker of Uzbekistan, Chairman of the Literary Translation Council of the Writers' Union of Uzbekistan

VOLUME: Special Issue 2026

PAGE: 04-06

Copyright © 2026 European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, this is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-Share Alike 4.0 International License. Licensed under Creative Commons License a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

This article examines the translation skills of the famous translator Shoislom Shomuhammedov, who translated thousands of rubai, hundreds of ghazals and dozens of epics (including the Shahnameh) from the Persian-Tajik language into Uzbek. It is also emphasized that poetry can be created in almost any meter of the Uzbek language, and most importantly, that the study of Persian ghazals and rubai gives the reader the opportunity to more deeply feel poetry and the spirit of the era.

KEYWORDS

equimetry, impression, rubai, ghazal, epic, mastery of translation, aruz, beyt, Shahnameh.

INTRODUCTION

Бу воқеага олтмиш йилча бўлди. Менга эса, куни кечагидек туйилади... Кўплар билади, Ўшнинг ўртасида Сулаймон тоғи бор. Эски замонларда ҳар чоршанба куни Ўш халқи тоққа зиёратга ошиқар эди. Нимага чоршанба куни, дейсизми? Чоршанба – муродбахш кун эмиш...

Мен ўспирин бола чоғим, бир чоршанбада кўпчиликка эргашиб, тоққа ўрладим. Юқориқоқда одамлар тошга ўйиб ёзиб қолдирган исмини, яшайдиган шаҳри номини кўрдим, аммо яна баландроқда узунроқ бир ёзув битилганига кўзим тушди. Нима экан, дея бориб, тошга хирагина чекилган, айрим жойлари ўчиб кетаёзган шу байтни ўқидим:

*Бир ғариб кўнглини эта олсанг шод,
Яхшидир дунёни қилгандан обод...*

Ҳайрон қолдим, ким бу шеърни тошга ўйиб ёзган экан?

У кимнинг байти, ёзган шоири ким, ҳали билмасдим. Тоққа чиқиб, байтни тошга ўйиб ёзган кишининг ҳам оти йўқ. Аммо бир ғариб ўсган, кўнгли синиқ бир одамни кўргандай бўлдим: у бу байтни қайсидир китобда ўқиган. Қалбига жаз этиб теккан. Сўнг

болғаю чўкич олиб тоққа чиққан. Узоқ вақт уриниб, бу байтни тошга ўйиб ёзган, ўз наздида – абадиятга муҳрлаган.

Ғариб бир кўнглининг шикаста фарёди эди бу. Дилдош қидирган, топа олмаган, аммо умиди сўнмай, нотаниш кўнглидошларига туйғуларини шу байт орқали етказишга жазм қилган.

Орадан талай йиллар ўтди. Мен кейинроқ бу байт Умар Хайём рубойисидан олинганини билдим. У тўлиғича бундай экан:

*Бир ғариб кўнглини эта олсанг шод,
Яхшидир дунёни қилгандан обод.
Лутфинг-ла бир дилни қул қила олсанг,
Афзалдир юз қулни қилгандон озод.*

Бу мисраларни аслида Умар Хайём эмас, шарқшунос олим, профессор Шоислом Шомуҳаммад битган. Яъни, у кишининг таржимаси. Шоислом ака рубойини ҳар бир кишининг қалбига етиб бориб титратадиган қилиб ўғирган.

Ҳа, чин инсоний, мазмуни теран, ифодаси мукамал шеър юракка ўйилиб қолади. Бу ерда бирон раҳбарнинг буюртмаси йўқ, атайин силлиқланган, кўзга ялт этиб ташланадиган тош ҳам йўқ. Бори – дил тубидан чиққан миннатдорлик ҳисси.

Албатта, ўзбек адабиётида шоирлар кўп ўтган. Ҳар бири – сўз устаси. Уларнинг шеърини мактабда ўқиган пайтимизда ёдлаганмиз, йиғилишларда ўқиганмиз. Ашула бўлганлари қанча. Энг ёққанларини ёндафтаримизга кўчириб олиб, ора-орада ўқиб тураимиз. Аммо... кимнингдир бирон байтини, нотаниш бир одам дил амри билан тоққа чиқиб тошга чеккан, айта оласизми? Менинг билганим, бу Ўш тоғида, Шоислом Шомухаммедов таржимасидаги бояги байт.

Шоислом домла эса минглаб бундай рубоий ва дostonларни, неча юзлаб ғазал, ўнлаб катта-кичик дostonларни (улар орасида “Шоҳнома” каби улкан эпик асарлар ҳам бор) форс-тожик тилидан ўзбекчага қойиллатиб ўгирган. Бироқ устоз ўз таржималари ҳақида кам гапирар, мақтовларга ҳечам “эриб” кетмас, танқидий фикрларга ҳам аҳамият бериб, қизишиб ўтирмасди.

Иккинчи Жаҳон уруши жангоҳларидан ярадор бўлиб қайтиб келган, жони гаровга қолган Шоислом Шомухаммедов оғир-босиқ табиати, гап ўрнига иш билиши билан ажралиб турарди. Рўдакий, Фирдавий, Дехлавий, Ўмар Хайём, Саъдий, Ҳофиз каби талай форс-тожик шоирининг шеърларини бирин-кетин равон ифода билан ўзбекчалаштирган.

Аммо мана шу ўринда нозик бир масала ўртага чиқади. Мумтоз сўз санъати билимдонлари бўлган олимлар, ўзбек тилида арузнинг деярли барча вазнида ижод қилиш мумкин ва энг муҳими – форсий ғазалу рубоийларни ўз баҳрида ўгириш китобхонга шеърни, давр руҳини теранроқ ҳис этишига йўл очади, дейишади. Бу тўғри гап, бунинг устига, амри маҳол иш ҳам эмас.

Шеърини асар ўз вазнида бошқа тилга таржима қилинса, у нафақат эквиритмик, балки эквиметрик ҳам таржима ҳисобланади. Унга эришиш қийин, аммо сўз санъатида бундай мўъжизалар кам эмас. Айниқса, ҳар икки тилда бир хил шеърини тизимлар мавжуд бўлса. Форс-тожик ва бирқанча туркий тилларда аруз тизими бор бўлгани сабабли ҳар қандай ғазал ё рубоийни, дoston ва қасидани ўз вазнида бошқа тилга ўгириш мумкин.

Шундай экан, Умар Хайём рубоийларини ўз вазнида таржима қилиш энг маъқул ва бирдан-бир тўғри йўл бўлиб кўринади. Аммо форс-тожик поэтикасининг шайдоси бўлган, уни халқимизга энг кўп тарғиб этган Шоислом Шомухаммедов, юқорида кўрганмиздай, бу рубоийларни ўз вазнида (– – v v – v – v – – v v –) эмас, балки бармоқ тизимининг – 11 бўғинли вазни (6+5)га солиб ағдарган:

*Улик-тирик ишин тузаткувчисен,
Тарқоқ коинотни кузаткувчисен.*

*Ёмон бўлсам ҳамки, сенинг бандангман,
Мен нима ҳам қилай? Яраткувчи – Сен.*

Кўрамизки, форсий сўз санъатининг биздаги энг отоқли тарғиботчиси бўлган Шоислом домла, гарчи бир талай асарларни арузда ўзбекчалаштирган бўлса ҳам, асосан бармоқ тизимини маъқул кўрган. Қизиқ, устознинг бундай йўл тутишига сабаб нима? Бежиз эмасдир?

Боиси шуки, ўзбекнинг шеърини танглайи бармоқ (ҳижо) вазнида кўтарилган. Бутун халқ оғзаки ижоди – дostonлар, кўшиқлар бармоқда. Гарчи кейин форсий адабиёт таъсирида аруз етакчи шеър тизимига айланган бўлса-да, бармоқ тизимига мансуб шеърлар ҳаминша эл оғзида яшаб келган. Яъни, ўзбекнинг шеърини тафаккури азалдан бармоқ тизими йўриғида шаклланган. Форс-тожик дostonлари шаклан маснавий бўлса, ўзбек фольклор дostonларига қўшмисра қилиб қофиялаш ва бандлаш хос эмас.

Домла шуни ҳисобга олган бўлса керакки, ана шундай ўзбеккона-туркона қилиб ўгиришни маъқул топди, буни ижодий принципга айлантирди.

*Энди ўзингиз баҳо беринг. Масалан, Рўдакийнинг:
Гар киши олмаса ҳаётдан таълим,
Унга ўргатолмас ҳеч бир муаллим.*

*Жаҳоннинг шодлиги йиғилса
бутун,*

*Дўстлар дийдоридан бўлолмас
устун*

каби байтлари форс-тожик мумтоз сўз санъатида ҳам дурдона саналади, аммо ўзбекча таржималарда улар нафақат дур, балки жило берилган олмос – гавҳарга айланди, аслиятига қараганда ҳам кўпроқ шухрат қозонди-ку.

Пировард-натижада, ўқувчига асарнинг қайси вазнда ўгирилгани эмас, ундаги маъно, ижодкорнинг бадиий нияти тўлиқроқ етиб боргани, илмий тилда айтадиган бўлсақ, импрессияси (ўқучининг таъсирланиши) муҳим.

Камина, бир таржимашунос сифатида шунга ишонаманки, башарти Ш.Шомухаммедов шу байтларни аруз йўриғида ўгирганида, “тўлақонли”, “адекват” деб баҳолаш учун назарий асослар кўпроқ бўларди, аммолекин ўзбек китобхонини бу қадар ўзига жазб эта олмаслиги ҳам аниқ эди.

Буни далиллаш ва ишонч ҳосил қилиш учун бояги рубоийнинг бармоқ ва аруз тизимига солиб ўгирилган икки таржимасини кўриб чиқайлик:

*Бир ғариб кўнглини эта олсанг шод,
Яхшидир дунёни қилгандан обод.*

*Лутфинг-ла бир дилни қул қила олсанг,
Афзалдир юз қулни қилгандон озод.*

(Шоислом Шомухаммедов таржимаси)
Билгилки, ғариб кўнглини бир шод этмоқ

*– Создир нечаким – жаҳонни обод этмоқ.
Лутфинг била айласанг асир бир дилни
Ҳеч қошида мингта қулни озод этмоқ.*

(Эргаш Очилов таржимаси)

Бу таржималарнинг бири бошқасидан кам эмас. Кўзга ташланадиган нуқсони ҳам йўқ. Буниси аруздаги, униси эса бармоқдаги мукамал тўртлик дейиш мумкин. Ҳатто арузий рубоийнинг бир устун томони, “бир ғарибнинг кўнглини шод этмоқ” эмас, балки ғариб бир одамнинг дилини ҳатто бир бор шод этмоқ ҳам дунёни обод қилишдан афзаллиги равшан акс этган.

Аммо барибир, ўзбек ўқувчиси учун бармоқдаги таржима мақбулроқ. Шеърдаги бадиий маъно унда тиник акс этган. Бунинг устига, арузий таржима матнида “Создир нечаким”, “Ҳеч қошида” каби ифодалар бирқадар форисёна синтактик хоссага эга экани ҳам бор гап.

Таржима осон иш эмас. Гоҳо бир жумла, ё биттагина сўз акс эттирган маъно товланишларини ўзга бир тилда акс эттириш – кони азоб. Шоислом Шомухаммедов ҳам бундай ҳолларга такрор-такрор дуч келган. Ўзининг ёзишича, “Гулистон” (Саъдий) таржимаси устида уни кузатиб турган Ғафур Ғулом, “Ўзбекмисан? Ўзбек бўлсанг – топасан, топ!” – деб далда берар экан.

Не-не мушкул шеърий ифодаларга ўзбекона муносиб эваз топа олган ва ўзбек маърифатига беқиёс хизмат қилган, тўқсондан ортиқ илмий монография ва таржима китоблари чоп этилган, ўнлаб ёш шарқшуносларни илм даргоҳига етаклаган аллома ҳозир ҳаёт бўлса, юз тўрт ёшдан ошарди.

Бу улуг устознинг ўшлик нотаниш бир китобхон ҳисларини жунбушга солган бояги бир байт таржимаси ушбу мақоланинг ёзилишига тўртки бўлди.